
УДК 81'373.232

Ірина Єфименко

Інститут української мови НАН України, м. Київ

АНТРОПОНІМІЧНИЙ ЕТЮД

Розвідку присвячено етимології «екзотичного» українського прізвища Гелівер та споріднених утворень. Зокрема, відновлено первісну семантику його антропонімної основи, розглянуто територію поширення. У статті також запропоновано кілька версій походження апелятива-мотиватора геливо / гелево, який дотепер не мав однозначної етимологічної інтерпретації. Проаналізований етимологічно споріднений антропонімний та апелятивний фактаж дозволив обґрунтувати питоми походження прізвища Гелівер та його апелятива-мотиватора геливо / гелево.

Ключові слова: антропонім, прізвище, антропонімна основа, апелятив, етимологія.

Нашу увагу привернуло засвідчене на Полтавщині сучасне прізвище *Гелівер*, яке, на перший погляд, видається екзотизмом поміж українських прізвищ. Окрім того, в українському антропоніміконі воно не надто поширене. За доступними джерелами, крім Полтавської обл., це прізвище простежується на Кіровоградщині — *Геливер* (КПУ: 444), на Вінниччині (ДНРТМ: 96), на Сумщині — (похідне) *Геливеров* (НП). У Києві та Миколаєві прізвище зафіксоване в дещо відмінній фонетичній формі — *Гелевер* (СКТ: 154; НТСКА: 175)¹. Засвідчене воно також в українців — нащадків чорноморських козаків, що мешкають на території Краснодарського краю Росії (СЖ).

Аналізований антропонім не був предметом етимологізації. На наш погляд, його потрібно розглядати у зв'язку з такими сучасними українськими прізвищами, як *Гелевера* — Полтавщина (НП), Луганщина (Глуховцева І: 188), Львів-

¹ Прізвища *Геливер*, *Геливеров*, *Гелевер* зафіксовано та відповідно подано в російській графіці.

щина (НПБУ(к), (похідне) *Гелев'єров(а)* — Дніпропетровщина (Горпинич, Корнієнко: 50); *Гелев'єря* — Полтавщина (Редько 2007: I: 203)², Донеччина (Новикова: 188), Кіровоградщина (Горпинич, Тимченко: 56; КПУ: 444), Харківщина (НПБУ(к), (похідне) *Гелеверин* — Миколаївщина (НТСКА: 185); *Гелев'єрія* — Донеччина (Новикова: 188). Прізвища *Гелевера* та *Гелеверя* зафіксовані також у київському антропоніміконі (СКТ: 154).

Побутування в минулому на Дніпропетровщині антропоніма **Гелеверка* (< **Гелевер*) засвідчує гідронім (балка) *Гелев'єрчина* (колиш. с. Карнаухівські хутори Дніпропетровського р-ну і обл.; СГУ: 130).

Найраніша з відомих фіксацій антропоніма з основою *Гелевер-* в українських історичних джерелах припадає на другу половину XVIII ст., коли в матеріалах Полтавського городського суду згадується житель містечка Опішні — Григорій *Гелеверенко* (Волошин: 295), тобто нащадок **Гелевера*.

Уважаємо, що всі наведені антропоніми — суфіксальні варіанти одного прізвища. Суф. *-ер*, який оформлює прізвище *Гелівер*, — різновид поширенішого суф. *-ер(а)*, на що, власне, вказують згадані вище форми — *Гелевера* та (з *р'*) *Гелеверя*. Тобто, дериваційно прізвище *Гелівер(а)* можна зіставляти з такими українськими похідними на *-ер(а)* / *-ер'(а)* прізвищами, як *Шелев'єр* (Редько 2007: II: 1404), *Говг'єра*, *Деб'єра*, *Киц'єра*, *Куд'єра*; *Чиб'єря*, *Шев'єря* (Редько 1966: 124).

Сучасна географія прізвища *Гелівер* та його варіантів охоплює, за незначними винятками, центральну та східну Україну. Поза Україною в антропоніміконі донських козаків простежується прізвище *Гелевера* (СЖ). Пор. також споріднене утворення з присвійним суф. *-ев* — *Гелеверов* у Росії (vestnik.dstu.edu.ru; www.tssr.ru). Можливо, до споріднених слід зарахувати й російське прізвище *Геловеров* (kamensk.ru). Зауважимо при цьому, що ареал функціонування російських прізвищ належить до територій пізнього заселення — південь європейської частини Росії, Урал, Сибір. Тому цілком правомірно припускати, що до російського антропонімікону воно потрапило з етнічних українських територій. На інших слов'янських теренах аналогічні антропоніми не виявлено.

За походженням розглядуване прізвище з варіантами *Гелівер(а)* / *Гелевер(а)* / *Гелевер'(а)* — лексико-семантичні утворення від однойменних прізвищ, які в своїй основі законсервували не збережені в українській мові апелятиви **гелівер(а)* / **гелевер(а)*. Їх кваліфікуємо як деривати від *геліво* / *гелево*. Щодо суф. *-ер(а)* пор. укр. *ку'чер* (мн. *ку'чери*), *печ'єра* тощо. Як приклад словотвірної аналогії на апелятивному рівні наведемо ще рос. діал. (яросл.) *шереп'єра* 'про товсту, дебелу жінку або самицю тварини' (ЯОС X: 73), етимологічно пов'язане з укр. *шер'єпа* 'потвора, потворна жінка; продажна бридка дівка' (Желехівський II: 1087), діал. (волин.) 'товста неповоротка жінка' (Аркушин II: 262). Зви-

² Зауважимо, що в «Словнику сучасних українських прізвищ» Ю.К. Редька антропонім *Гелев'єря*, записаний у Глобинському р-ні Полтавської обл., кваліфіковано як неясний (Редько 2007: I: 203).

чайно, ми не відкидаємо можливості виникнення прізвищ і на антропонімному рівні. У цьому разі їх доцільно розглядати як морфологічні утворення з суф. *-ep(a)* / *-ep'(a)* від антропонімної основи (ймовірно прізвиська) **Геливо* / **Гелево*.

Незалежно від характеру твірної основи прізвищ — антропонімної чи апелятивної, — їхню первісну семантику можна відновлювати на основі: укр. *гелево* 'черевов' (Грінченко I: 348), 'товстий живіт' (Желехівський I: 168); (степ.) *геливо* 'черевов, пузо' (Мельничук: 76), (бойк.) *геливо* 'черевов, нутрощі' (Онишкевич I: 165), *гелево* 'черевов' (Кміт: 54); (гуцул.) *g'elowo* 'дуже великий живіт, черевов' (Janów: 62); (наддністр.) *геливо* 'великий живіт' (Шило: 102); (буковин.) *геливо*, *геливо* 'черевов' (МСБГ II: 8; СБГ: 82); польськ. діал. *gielewo*³ 'презирливо та іронічно про велике черевов' (Karłowicz II: 74). Із наведеними іменниками словотвірно пов'язані ад'ективи: укр. *гелеватий* 'череватий' (Желехівський I: 168); (бойк.) *гелеватий* 'те саме' (Кміт: 54); (гуцул.) *геливатий* 'огрядний, череватий' (ГГ: 52); (буковин.) *геливатий*, *гиливатий*, *гілаватий*, *геливатий* 'череватий' (МСБГ II: 8); (наддністр.) *гіловатий* 'товстий (про людину)' (Шило: 102); (закарп.) *ге"ле"ватий* 'каліка; з фізичними вадами' (Матеріали), а також польськ. діал. *gielewaty* 'череватий' (Karłowicz II: 74), *gelewaty* 'те саме' (Там само: 67). Семантика всіх зазначених апелятивних утворень свідчить, що *Геливером* могли прозвати повну, огрядну людину з великим черевом, тобто прізвисько (а пізніше й прізвище) містить вказівку на зовнішні особливості його носія.

Як бачимо, фонетика апелятивів, а саме нерозрізнення звуків [e] та [u] в ненаголошеній позиції в південно-західних діалектах [1: 177] досить послідовно відбилася й на звуковому оформленні похідних від них прізвищ із кореневою варіативністю e / u. Щодо фонетичного та графічного оформлення досліджуваного прізвища *Геливер*, то ми кваліфікуємо його як помилкову форму з «i» (замість u) в корені, що могла виникнути внаслідок т. зв. подвійного перекладу прізвища: спочатку з української мови — російською (*Геливер*), а потім з російської — українською мовою (*Геливер*).

Неважко помітити, що територіальне поширення досліджуваного прізвища та апелятивів-мотиваторів абсолютно різне. Увесь апелятивний матеріал належить до південно-західного наріччя української мови (або до смуги перехідних говорів між південно-східними та південно-західними), тоді як пропріальний матеріал локалізується переважно в зоні функціонування українських південно-східних говорів. Цей факт засвідчує, що на територію свого теперішнього функціонування антропонім занесли вихідці з західних регіонів України. Навіть більше, відсутність апелятивів-мотиваторів на території сучасних південно-східних говорів дає змогу припускати, що носіями антропонімів були поодинокі переселенці, оскільки в разі масових переселень на нових землях мала б зберегтися хоча б частина їхнього діалектного словника.

³ Фонетика польського діалектизму вказує на його запозичення з української мови.

Зокрема, західноукраїнські витоки антропоніма підтверджують зафіксовані переважно на території Галичини та Закарпаття споріднені утворення з іншим суфіксальним оформленням: ст.-укр. *Gelevan St.*, 1715 р., (Чучка: 172), сучасні укр. *Гелев'ан* (Чучка: 172), *Гелеван* (НПБУК (к)), *Гелев'ан* — в українців Канади (Bogdan: 70) ~ укр. діал. (закарп.) *гелев'ан* 'брюхан, черевань' (Чучка: 172), 'товстий чоловік' (Матеріали), *гелеб'ан* (< **гелеван*) 'пузач, черевань' (Сабадош: 56); ст.-укр. *Gelewacz*, 1787 р., (Чучка: 172), (похідне) сучасне укр. *Гелевачук*, Київ (НБУВ (к) ~ *гелев'ач* 'черевань' (Грінченко I: 348), укр. діал. (бойк.) *гелев'ач* 'те саме' (Онишкевич I: 165), *гилив'ач* 'чоловік з великим животом' (Матіїв: 115), (закарп.) *гелев'ач* 'товстун' (Матеріали), польськ. діал. *gielewacz* 'той, хто має велике черево, про незграбну, товсту людину чи дитину' (Karłowicz II: 74). Сюди ж додамо ще кілька прізвищ, похідних від антропонімної основи *Гелев(о)-* (~ *гелево*): *Гелевич* — в українців Канади (Bogdan: 70), польськ. *Gielewicz* (Rymut I: 235)⁴; укр. *Гелевенко* (Київщина, www.minjust.gov.ua); укр. *Гелевей* (Київщина, Житомирщина, www.analizfamilii.ru) ~ укр. діал. (наддністр.) *гелевій* 'товстун' (Шило: 90).

Окрім безпосереднього аналізу антропонімів, ми б хотіли приділити увагу їхньому апелюванню-мотиватору — укр. *геливо* / *гелево* 'черево', який і дотепер залишається без однозначної етимологічної інтерпретації. Звичайно, ізолюваність цього апелювання в українському діалектному континенті, в межах функціонування південно-західних (насамперед галицько-буковинських і карпатських) говорів української мови, наштовхує на думку або про його архаїчність⁵, або ж про запозичення. Так, в українських етимологічних джерелах читаємо: «неясне; можливо, походить від угорськ. [gelyva] 'воло'» (ЕСУМ I: 492). Р.С. Смаль-Стоцький також пов'язує зазначену лексему з угорськ. *gelyva* 'пухлина, набряк', що не має етимології [5: 36]. З ремаркою «угорське» лексеми *гелево* та *гелев'ач* подає в своєму словнику й Б.Д. Грінченко (Грінченко I: 348).

Пропонуємо кілька версій походження зазначеного апелювання.

1. Розглядаючи припущення вітчизняних дослідників про можливу угорську генезу укр. *геливо* / *гелево* 'черево', слід одразу зауважити, що самі угорські етимологи лексему *golyva* / *gelyva* кваліфікують як слов'янське запозичення, зафіксоване місцевими джерелами від початку XVI ст. (пор.: 1524 р. — *golywa*, 1576 р. — *gelyva*, 1578 — *gelva*), пов'язуючи її безпосередньо з хорв. *gliva* 'гланда, залоза' (Kniezsa: 197; Tótfalusi). Крім хорватської, лексеми з аналогічною семантикою простежується в інших південно- та західнослов'янських мовах, пор.: словн. *gliva* 'залоза, гланда', чес. *hliva* 'горбик, нарост', словц. *hliva* 'горбик, абсцес', які в спеціальній

⁴ Особова назва (укр.) *Гелевич* / (пол.) *Gielewicz* також може бути похідним утворенням на -ович від антропонімної основи *Гел* — скороченої форми християнських чоловічих особових імен на зразок *Ангел*, *Геласій*, *Гелій*.

⁵ Зауважимо, що південно-західні говори, особливо карпатські діалекти, зберегли багато лексичних архаїзмів.

літературі зводяться до псл. **gliva* на позначення певного виду гриба (ЭССЯ VI: 129; ЕСУМ I: 524).

Як відомо, процес запозичення слов'янської лексики до угорської мови відбувався протягом тривалого періоду практично з усіх слов'янських мов і був наслідком багатовікових контактів угорців зі слов'янами в карпато-балканському регіоні. Тому цілком імовірно, що й лексему *golyva / gelyva* до угорської занесено з якоїсь контактної слов'янської мови. З часом, уже як угорське, це слово могло потрапити до карпатської групи говорів, а потім поширитися на інші діалекти південно-західного наріччя української мови в дещо відмінній формі — *геливо / гелево*, де в нього розвинулася семантика 'череву'.

2. Загалом, допускаючи можливість такої генези української лексики, хотілося б внести деякі корективи до попередньої версії. На наш погляд, спільна семантична ознака, яка об'єднує наведені вище південно- та західнослов'янські лексеми, — це 'опуклість', 'округлість', 'те, що видається на поверхні, стирчить', яка реалізувалася в конкретніших значеннях: 'залоза', 'наріст', 'горбик'. Сказане дозволяє всю наведену вище лексику на позначення чогось опуклого, округлого, нерівного пов'язувати з псл. **gliva*. У такому випадку слов'янський етимон угорськ. *golyva / gelyva* треба пов'язувати з і.-е. **gel-* 'м'яти, здавлювати; щось округле, грудка, куля' (Pokorny I: 357).

Окрім того, якщо вважати, що укр. *геливо / гелево* 'череву' — питома етимологічна форма, то її цілком можливо порівнювати з семантично спорідненими слов'янськими лексемами, які характеризують особу за певними фізичними чи психічними особливостями, як-от: укр. *гѣлюх* 'череву, черевань' (Грінченко I: 348) ~ польськ. *Gieluch* (Rymut I: 235), укр. діал. (н.-наддніпр.) *гелá* 'висока, незграбна людина' (Чабаненко 1992: I: 224) ~ сучасні укр. прізвиська *Гѣла* 'ледар' та *Гѣла* 'неповороткий' (Запорізька обл.; Чабаненко 2005: I: 121); словц. діал. *gel'a* 'товста вайлувата жінка' (SSN I: 488), 'лайливе прізвисько незграбної, немоторної людини' (SSJ I: 431), чes. *gela* 'дурень' (Machek: 116⁶), болг. діал. *гелáш* 'дурень' (БЕР I: 236⁷), серб. *гелак* 'пустотлива людина' (РСКНЈ III: 234). Із дещо відмінною семантикою пор. також: укр. діал. (н.-наддніпр.) *гелá* 'громіздкий предмет' (Чабаненко 1992: I: 224), (черк.) *гѣла* 'сорт картоплі' (Лисенко: 10), (похідне) *гѣлка* 'гуля, пухлина' (Грінченко I: 348), 'гуля' (Желехівський I: 168).

Відповідно, розвиток семантики вихідних значень різних апелювативів відбувався в напрямку від загальнішої семантики 'щось опукле, округле, з кривизною' до вужчих значень 'великий живіт, череву', 'гуля, пухлина', 'плід або предмет округлої форми'.

З урахуванням типового семантичного переходу 'кривизна, вигин' > 'опуклість', стає зрозумілим значення серб. *гѣво* 'той, хто кульгає'

⁶ Із ремаркою «неясне».

⁷ Припускається зв'язок із алб. *gëlásë* 'пташиний послід'.

(РСКНД III: 235), (похідного) *гѣлав* 'кульгавий' (Там само: 234), які, ймовірно, належать до наведеного вище кола лексики. Семантика 'виступ, опуклість', актуальна в ландшафтній сфері, що розвинулася в конкретніше значення — 'підвищення', дозволяє залучати сюди й рос. діал. (новг.) *гель* 'підвищене місце' (НОС II: 11).

Утім, у східнослов'янському діалектному словнику простежується низка семантично споріднених лексем з іншим кореневим вокалізмом, пор.: укр. діал. (бойк.) *гиль* 'людина, що вирізняється з-поміж інших дуже великим зростом і могутньою силою' (Матіїв: 97), рос. діал. (рязан.) *гыля*, *гыля* 'довготелеса незграбна людина' (Даль I: 411), блр. діал. *гіль* 'прізвисько чоловіка' (Сцяшковіч: 119), укр. *гуль* 'дурень, ледар' (Головацький: 495). До споріднених, можливо, варто зарахувати й укр. діал. *гель*, *гіль* (Шило: 102), *гиль*, *гиль* (ЕСУМ I: 506) на позначення снігура⁸. З опису цього птаха відомо, що в нього кремезна будова тіла, взимку, в морози, снігурі настовбурчують своє густе пір'я й тоді видаються навіть товстими. Тобто орнітологічна назва цілком уписується в семантичне гніздо 'щось опукле, округле, з кривизною'.

Якщо всі ці лексеми з різною огласовкою в корені (*e / e'*, *ы / и*, *i*, *y*) розглядати не ізольовано одна від одної, а як споріднені утворення, що відбивають різні місцеві рефлексії *ъ*⁹, то правомірним буде зарахування їх до спільного етимологічного гнізда псл. **gъl-* 'щось опукле, округле, з кривизною', що сягає згадуваного вище і.-є. **gel-*.

3. З огляду на те, що похідні від основ із редукованим кореневим вокалізмом, розширені різними детермінативами, продуктивніші, укр. *геливо* / *гелево* 'черевко' може бути вторинним утворенням від **гелво* (< **гълво*), що виникло внаслідок другого повноголосся (збереженого переважно в діалектній лексиці й, зокрема, в українських південно-західних говорах, пор., напр., укр. діал. *беревѣло* 'колода' (Яворницький I: 29), *стѣрево* 'труп тварини, падаль' (Желехівський II: 918). У цьому разі укр. *геливо* / *гелево* (< **гълво*) можна співвідносити зі східнослов'янськими лексемами, що демонструють різні місцеві варіанти реалізації *ъ* у структурі *ъlt*: укр. діал. (наддністр.) *гальва*¹⁰ 'огріх, пропуск під час сівби' (Шило: 89), рос. діал. (нижньогор.) *гулява* (< **гульва*) 'картопля' (СРНГ VII: 221), (псков.) *гълвы* 'мілина' (ПОС VI: 47), (мещер.) *голвы* 'кінці ораної смуги' (Лаучюте: 140¹¹), (псков.) *галвызина* 'велика грудка землі; грудочка жованого хліба' (ПОС VI: 121), блр. діал. *гальва́* 'хомутик із лозин для зміцнення кожного зуба борони' (НС: 73), *гальва* 'мотузяна або дерев'яна петля на «ярмі», в яке вставляють кінець дишля' (Масленникова: 166). На онімному рівні

⁸ Наведені лексеми, разом із рос. *гиль*, *гель*, блр. *гіль*, пол. *gil* 'снігир', кваліфікують як неясні, можливо, пов'язані з рос. *гиль* 'дурниця' (ЕСУМ I: 506).

⁹ Про реалізацію кореневого *ъ* в непохідних основах на плавний див. [3: 37].

¹⁰ В «Етимологічному словнику української мови» розглянуто серед похідних псл. **galъ*, пов'язаної чергуванням голосних із псл. **golъ* 'голий' (ЕСУМ I: 455).

¹¹ Ю.А. Лаучюте порівнює з лит. *galvą* 'голова'.

пор. ст.-укр. антропонім *Гольва*, 1715 р. (Чучка: 178¹²) та укр. ойконім *Голва*, 1681 р. (зараз не простежується; Кусов: 494), сучасне укр. прізвище *Гальва*, Львівська, Тернопільська обл. (ВК), ст.-польськ. антропонім *Gielwa*, 1578 р. (АР I: 552). Увесь апелятивний та онімний фактаж відображає семантичні розгалуження ('огріх під час сівби', 'мілина', 'череве', 'грудка', 'картопля') вихідної семантики 'опуклість, округлість, нерівність'. Це дозволяє орієнтувати його на псл. **gьlv-*, яке в структурному плані відбиває *v*-детермінативацію псл. **gьl-* й, зрештою, сягає і.-є. основи **gel-* (див. вище).

На користь запропонованої етимології опосередковано свідчать генетично споріднені східнослов'янські лексеми, що продовжують псл. **žьlv-* — апофонічний варіант псл. **gьlv-*, наприклад: рос. діал. (півн., волог., олон.) *жёлви* й *желві* 'нариви, пухирі, жовна, фурункули; розпухлі гланди; хвороба свинка та ін.' (СРНГ IX: 102–103), (калузьк.) *жёлвы* 'назва хвороби' (Там само: 103), (іван.) *жёлва* 'хвороба — запалення шийних залоз' (Там само: 102), *желва́к* (волог.) 'болячка, чирій, нарив; (донськ.) гіпертрофовані залози золотушного походження на шиї; (петерб.) воло в курки або іншого птаха; (моск.) яйце; (урал.) грудка борошна' (Там само), (новг.) *желва́ч* 'лайливе слово' (Там само), (олон.) *желву́й* 'тверда пухлина від забитого місця, гуля, жовно; нарив або болячка' (Там само: 103).

4. Версія ґрунтується на припущенні Я.-Б. Рудницького, який вважав, що форма [гэлево] пов'язана з *гела*, котра виникла з первісної *кіла* 'грижа'¹³ на західноукраїнському діалектному ґрунті [4: I (9), 818]. Справді, враховуючи явище одзвінчення *к* в *г* перед голосними, досить поширене в південно-західних говорах [2: 84–85]¹⁴; укр. *гелево* / *геливо* можна пояснювати як вторинну форму від **келево* / **келиво*. Яка своєю чергою, словотвірно пов'язана з *кел(а)* / *кил(а)*, пор.: укр. *кіла* 'грижа' (Желехівський I: 348), (бойк.) *кіла* і *к'ела* 'те саме' (Онишкевич I: 348), блр. *ки́ла* 'те саме' (Носович: 234), рос. діал. *ки́ла* і *кіла* 'прізвисько «за грижу»' (СРНГ XIII: 205), ст.-рос. *кила* 'всілякий наріст, пухлина, а також назви хвороб (грижа; різні види пухлин; нариви)' (СлРЯ XI–XVII вв. VII: 123); із дещо відмінним значенням, пор., укр. діал. (закарп.) *кила* 'паразит на

¹² П.П. Чучка виводить від угорськ. *golyva* 'воло'.

¹³ Зауважимо, що українські етимологічні джерела укр. діал. *гилá* 'грижа' (< псл. **kyla* — назва хвороби) трактують як результат діалектної видозміни первісного *кіла* з ідентичним значенням (ЕСУМ I: 506).

¹⁴ Щодо зазначеного фонетичного переходу пор., наприклад, семантично споріднені: укр. *гело́х* 'нутроші, тельбухи; черево, черевань' (Грінченко I: 348) і *кело́х* 'череве' (Желехівський I: 340), (бойк.) *кело́х* 'живіт глечика' (Онишкевич I: 346), (бойк.) *кіло́х* 'череве тварини; великий живіт у людини' (Матіїв: 210), (мн. ф.) *кіло́хи* 'нутроші зарізаной тварини непридатної до вживання' (Там само); *гила́вий* 'той, що має грижу' (Чучка: 172) і *кела́вий* 'грижовий' (Желехівський I: 340), (бойк.) *кіла́вий* 'хворий на грижу' (Матіїв: 210). Як живе мовне явище відзначене в середньозакарпатській говірці (усне повідомлення Г.В. Воронич).

кукурудзі у вигляді наростів чорного пилу, саж' (Дзендзелівський 1960: 202); а також численні похідні: укр. діал. (бойк.) *кілавиць* 'неповороткий, вайлуватий чоловік' (Матіїв: 210), *килюхач* 'чоловік з великим животом' (Там само: 211), *килюхатий* 'який має великий живіт' (Там само), *келюхач* 'черевата дитина' (Онишкевич I: 346), *келюхатий* 'череватий' (Там само), рос. діал. *килан* 'людина хвора на грижу' (СРНГ XIII: 206), *килач* 'те саме' (Там само: 207), блр. *киловатый* 'той, що має грижу; той, що ходить, похитуючись' (Носович: 235).

З огляду на семантику наведених східнослов'янських лексем ('пухлина, грижа, наріст' < 'те, що виступає на поверхні тіла' < 'щось нерівне'), їх можна розглядати в зв'язку з і.-є. **(s)kel-* 'гнути, згинати; крутити, вертіти'.

Отже, проаналізований у статті етимологічно споріднений антропонімний та апелювативний фактаж дозволяє припускати питома походження української лексеми *геливо* / *гелево*, що врешті-решт генетично може сягати основ і.-є. **gel-* або і.-є. **(s)kel-*.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Аркушин — Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок / Г.Л. Аркушин. — Луцьк : Вежа, 2000. — Т. 1–2.
- БЕР — Български етимологичен речник / [сът.: В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др.]. — София: БАН; «Проф. Марин Дринов», 1971–2002. — Т. 1–6.
- ВК — В контакте. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: VK.com/
- Волошин — Волошин Ю. Кримінальна злочинність у Гетьманщині другої половини XVIII ст. (за матеріалами Полтавського городського суду) / Ю. Волошин // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2–х томах. Т. 1 : Практика, казуси та девіації повсякдення / Відп. ред. В. Горобець. — К. : Інститут історії України НАНУ, 2012. — С. 287–325.
- ГГ — Гуцульські говірки. Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. — Львів, 1997. — 232 с.
- Глуховцева — Глуховцева К.Д., Глуховцева І.Л., Леснова В.В. Словник прізвищ жителів Луганщини: у 2 т. / К.Д. Глуховцева, І.Л. Глуховцева, В.В. Леснова. — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛПУ імені Тараса Шевченка», 2010.
- Головацький — Словник української мови Я.Ф. Головацького (Словарь украинского языка Я.Ф. Головацкого) // Науковий збірник музею української культури у Свиднику / [за ред. І. Русинка]. — Пряшів, 1982. — № 10. — С. 311–612.
- Горпинич,
Корнієнко — Горпинич В.О., Корнієнко І.А. Прізвища Дніпровського Припоріжжя (словник) / В.О. Горпинич, І.А. Корнієнко. — Дніпропетровськ : Пороги, 2003. — 270 с.
- Горпинич,
Тимченко — Горпинич В.О., Тимченко В.Т. Прізвища правобережного Степу: Словник / В.О. Горпинич, В.Т. Тимченко. — Дніпропетровськ : Пороги, 2005. — 322 с.
- Грінченко — Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко]. — К. : Вид-во АН Української РСР, 1958–1959. — Т. 1–4.
- Даль — Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. — М. : ГИИиНС, 1955. — Т. 1–4.

- Дзендзелівський
1960 — Дзендзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика). Частина II / Й.О. Дзендзелівський // Наукові записки Ужгородського державного університету. — Ужгород, 1960. — Т. XLII : Діалектологічний збірник. — Вип. 4.
- ДНРТМ — Довідник Немирівської районної телефонної мережі. — Хмельницький: «Спільна справа—ПРО», 1994. — 159 с.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7 т. / [за ред. О.С. Мельничука]. — К. : Наук. думка, 1982–2012. — Т. 1–6.
- Желехівський — Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар / Є. Желехівський, С. Недільський. — Львів : 3 друкарні товариства ім. Шевченка, 1886. — Т. 1–2.
- КПУ — Книга памяти Украины. Кировоградская область: г. Кировоград, Александрыйский район, Александровский район / [гл. ред. колл. И.А. Герасимов]. — Кировоград: Центр. —Укр. изд-во, 1995. — 1336 с.
- Кміт — Кміт Ю. Словник бойківського говору. Ч. IV / Ю. Кміт // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1935. — Ч. 6. — С. 37–60.
- Красовський — Красовський І. Прізвища галицьких лемків у XVIII ст.: За матеріалами Йосифінського поземельного кадастру 1787–1788 рр. / І. Красовський. — Львів : Край, 1993. — 193 с.
- Кусов — Кусов В.С. Московское государство XVI — начала XVIII века: сводный каталог русских географических чертежей / В.С. Кусов. — М. : Русский мирь, 2007. — 704 с.
- Лаучюте — Лаучюте Ю.А. Словарь балтизмов в славянских языках / Ю.А. Лаучюте. — Л. : Наука, 1982. — 211 с.
- Лисенко — Лисенко П.С. Словник специфічної лексики правобережної Черкащини / П.С. Лисенко // Лексикографічний бюлетень. — К. : Вид-во АН УРСР, 1958. — Вип. VI. — С. 5–22.
- Масленникова — Масленникова Л.И. Из полесской терминологии транспорта / Л.И. Масленникова // Лексика Полесья / Отв. ред. Н.И. Толстой. — М. : Наука, 1968. — С. 161–192.
- Матеріали — Матеріали до «Словника українських говірок Закарпатської області» М.А. Грицака (рукопис зберігається у відділі діалектології Інституту української мови НАНУ).
- Матіїв — Матіїв М. Словник говірок центральної Бойківщини / М. Матіїв. — К. : Сімферополь : Ната, 2012. — 602 с.
- Мельничук — Мельничук О.С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району, Одеської області) / О.С. Мельничук // Лексикографічний бюлетень. — К. : Вид-во АН УРСР, 1952. — Вип. II. — С. 67–98.
- МСБГ — Матеріали до словника буковинських говірок / [відп. ред. В.А. Прокопенко]. — Чернівці : ЧДУ, 1971–1979. — Вип. 1–6.
- Носович — Носович И.И. Словарь белорусского наречия / И.И. Носович. — Минск : БСЭ, 1983. — 752 с.
- НБУВ(к)
Новикова — Каталог Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.
— Новикова Ю.М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини / Ю.М. Новикова. — Донецьк : Вебер, 2007. — 994 с.
- НОС — Новгородский областной словарь / [отв. ред. В.П. Строгова]. — Новгород : Изд-во Новг. пед-та, 1992–1995. — Вып. 1–12; Великий Новгород : Новг. ГУ им. Ярослава Мудрого, 2000. — Вып. 13.
- НП — Назовём поименно. Книга памяти Калининградской области. Т. 14. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: may1945pobeda.narod.ru/tom14-e.htm

- НПБУ(к) — Каталог Національної парламентської бібліотеки України.
- НС — Народная словотворчасць / [ред. А.А. Крывіцкі, І.Я. Яшкін]. — Мінск : Навука і тэхніка, 1979. — 355 с.
- НТСКА — Николаев. Телефоны. Список квартирных абонентов. По состоянию на 15 сентября 1991 года / [ред. С.В. Горская, Е.Е. Каминская]. — Николаев: РИП «Рионика», 1992. — 1067 с.
- Онишкевич — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. / М.Й. Онишкевич. — К. : Наук. думка, 1984.
- ПОС — Псковский областной словарь с историческими данными / [ред. колл.: Б.А. Ларин, А.С. Герд, С.М. Глускина и др.]. — Л. : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1967-1990. — Вып. 1-8; СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1994-2009. — Вып. 9-21.
- Редько 1966 — Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища / Ю.К. Редько. — К. : Наук. думка, 1966. — 215 с.
- Редько 2007 — Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ у двох томах / Ю. Редько. — Львів, 2007.
- РСКНЈ — Речник српскохрватског књижевног и народног језика. — Београд : Институт за српскохрватски језик, 1959–2001. — Књ. I–XXVI.
- Сабадош — Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І. Сабадош. — Ужгород : Ліра, 2008. — 480 с.
- СБГ — Словник буковинських говірок / [за заг. ред. Н.В. Гуйванюк]. — Чернівці : Рута, 2005. — 687 с.
- СГУ — Словник гідронімів України / [ред. кол.: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко]. — К. : Наук. думка, 1979. — 780 с.
- СЖ — Списки жертв. [Електронний ресурс]. — Режим доступу lists.memo.ru/d8/f219.htm
- СКТ — Справочник квартирных телефонов г. Киева / [сост. Д.М. Циолек]. — К., 1976. — 983 с.
- СлРЯ XI–XVII вв. — Словарь русского языка XI–XII вв. / Гл. ред. (1975–1979) С.Г. Бархударов, (1980–1982) Ф.П. Филин, (1982–1988) Д.Н. Шмелёв, (1989–2003) Г.А. Богатова, (2004–2011) В.Б. Крысько. — М. : Наука, 1975-2011. — Вып. 1–29.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / [под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова]. — М.; Л.; С.-Петербург : Наука, 1966-2013. — Вып. 1–46.
- Сцяшківч — Сцяшківч Т.Ф. Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці / Т.Ф. Сцяшківч. — Мінск : Навука і тэхніка, 1972. — 618 с.
- Чабаненко 1992 — Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпряниці / В.А. Чабаненко. — Запоріжжя : Комунар, 1992. — Т. I–IV.
- Чабаненко 2005 — Чабаненко В.А. Прізвиська Нижньої Наддніпряниці (словник) / В.А. Чабаненко. — Запоріжжя, 2005. — Кн. 1–2.
- Чучка — Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / П. Чучка. — Львів : Світ, 2005. — 702 с.
- Шило — Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. — Львів, 2008. — 288 с.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков : Праслав. лекс. фонд / [под ред. О.Н. Трубачёва и А.Ф. Журавлёва]. — М. : Наука, 1974-2014. — Вып. 1-39.
- Яворницький — Яворницький Д.І. Словник української мови / Д.І. Яворницький. — Катеринослав : Слово, 1920. — Т. 1. — 412 с.
- ЯОС — Ярославский областной словарь : Учебное пособие / [науч. ред. проф. Г.Г. Мельниченко]. — Ярославль : Изд-во ЯГПИ, 1981–1991. — [Вып. 1–10].

- AP — Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku / [pod red. A. Cieślukowej]. — Kraków: Wyd-wo LEXIS, 2007. — T. I: A–G. — 580 s.
- Bogdan — Bogdan F. Словник українських прізвищ у Канаді / F. Bogdan. — Вінніпег; Ванкувер : Накладом Ономастичної Комісії УВАН і Канадського Назвознавчого Інституту, 1974. — 354 с.
- Holutiak — Holutiak-Hallick S.P.Jr. Dictionary of Ukrainian Surnames in the United States / S.P.Jr. Holutiak-Hallick. — Georgia: Slavic Onomastic Research Group, 1994. — 493 p.
- Janów — Janów J. Słownik huculski / J. Janów. — Kraków: Wyd-wo Naukowe DWN, 2001. — 291 s.
- Karłowicz — Karłowicz J. Słownik gwar polskich / J. Karłowicz. — Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1900–1911. — T. 1–6.
- Kniezsa — Kniezsa J. A Magyar nyelv szláv jövevényiszavai / J. Kniezsa. — Budapest: Akadémiai Kiadó, 1974. — 582 old.
- Machek — Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského / V. Machek. — Praha: ČAV, 1957. — 627 s.
- Pokorny — Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. — Bern; München: Francke Verlag, 1959–1969. — Bd I–II.
- Rymut — Rymut K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny / K. Rymut. — Kraków: Wyd-wo naukowe DWN, 1999–2001. — T. I–II.
- SSJ — Slovník slovenského jazyka / [ved. red. Št. Peciar]. — Bratislava: Vyd-vo SAV, 1959–1965. — D. I–V.
- SSN — Slovník slovenských nářečí / [ved. red. PhDr. I. Ripka]. — Bratislava: Veda, 1994–2006. — T. I–II.
- SSNO — Słownik staropolskich nazw osobowych / [pod red. W. Taszyckiego]. — Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1965–1985. — T. I–VII.
- SN — Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / [wydał K. Rymut]. — Kraków: IJP PAN, 1992–1994. — T. I–X.
- Tótfalusi — Tótfalusi I. Magyar etimológiai nagyszótár [Електронний ресурс] / I. Tótfalusi. — Режим доступу www.szokincshalo.hu/szotar/
www.minjust.gov.ua
www.analizfamilii.ru
www.kamensk.ru
<http://vestnik.dstu.edu.ru>
www.tssr.ru

1. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови / Ф.Т. Жилко. — К. : Рад. школа, 1955. — 316 с.
2. Дзензелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (ч. I. Фонетика) / Й.О. Дзензелівський. — Ужгород : Закарпатська обласна друкарня, 1965. — 97 с.
3. Козлова Р.М. Структура праславянського слова. Праславянське слово в генетическом гнезде / Р.М. Козлова. — Гомель, 1997. — 412 с.
4. Етимологічний словник української мови. Опрацював Ярослав Б. Рудницький. — Вінніпег: Ukrainian free academy of sciences — UVAN, 1972–1982. — Т. I–II.
5. Смаль-Стоцький Р.С. Українська мова в етимологічному словнику Е. Бернекера Т. II / Р.С. Смаль-Стоцький // *Slavia*. — V Praze, 1926. — R. V (1). — S. 1–57.

Статтю отримано 04.03.2016

Iryna Yefymenko

Institute of the Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE ANTHROPONYMIC ESSAY

The article deals with the etymology such «exotic» Ukrainian surname as is the **Гелівер** and some related ones. As the origin semantic is reconstructed of this anthroponym is (*‘a corpulent,

paunchy man') and this anthroponym areal (there Centre and East of Ukraine) defined. On its present functioning territory **Гелівер** surname was transferred by inhabitants of the Western regions of Ukraine.

In the article there such versions of the appellative-motivator **геливо** / **гелево**, that had not an definite etymology to nowadays proposed:

1. The Ukr. *геливо* / *гелево* 'черево' < угорськ. *golyva* / *gelyva* dewlap', that, in one's part, was borrowed from some contact Slavonic language. In time, but as Hungarian yet, this word could get to the Carpathian dialects and, then, to be spread in other South-West dialects of Ukrainian language in some transformed form — *геливо* / *гелево* 'belly'. In this case the Slavonic etymon of Hungarian *golyva* / *gelyva* must be tied with IE. *gel- 'to mash, squeeze; smth. roundish, heap, ball'.

2. The Ukr. *геливо* / *гелево* 'belly' can be the secondary form from the *zelvo (< *zъlvo), that became as the second pleophony result (saved in dialect lexicon). That permits to orient this one towards PS1. *gьlv-, which reflects in structural plane v-determination of the PS1. *gьl- and, finally, dates to the IE. *gel-stem.

3. This version based on the supposition that *гелево*-form tied with the *гэла*, which derived from the original *κίλα* 'hernia' in the West-Ukrainian dialect ground and which dates to IE. *(s)kel- 'to bend, curve; to turn, twirl'.

Etymologically, there appellative and proprial material that analyzed allowed to corroborate an autochthonic the **Гелівер** surname and its appellative **геливо** / **гелево** motivators origin, that, finally, could be date to the IE. *gel- or *(s)kel-.

Keywords: *anthroponym, surname, anthroponymic stem, appellative, etymology.*